ІСТОРИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-4>

УДК 930.1:94(477.54) «1941/1945»

Скрипниченко Ю.Ф.

Харківський національний університет імені Г.С. Сковороди

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0884-481X>

ВІДОМОСТІ ПРО ОСТАРБАЙТЕРІВ З БЛИЗНЮКІВЩИНИ
ЯК УСНЕ ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМИ
«ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ
В СФЕРІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА ХАРКІВЩИНІ В 1941–1943 РР.»

Анотація. Дослідження присвячено спогадам місцевих жителів про громадян Близнюківщини, які були примусово вивезені представниками нацистської окупаційної влади до гітлерівської Німеччини на фізично важкі роботи промислових, сільськогосподарських підприємств Третього району. Під час проведення дослідження були використані принципи історизму, об'єктивізму, системності, порівняльний, ретроспективний, та інші методи дослідження. Проаналізувавши головні аспекти даної тематики, автором запропоновані перспективи подальших досліджень цієї проблематики. Розповіді про оstarбайтерів з Близнюківщини суттєво доповнюють вивчення історії Другої світової, а саме теми «Діяльність нацистської окупаційної влади в сфері трудових ресурсів на Харківщині в 1941–1943 рр.»

Ключові слова: Друга світова війна, Третій райх, окупаційний режим, трудові ресурси, оstarбайтери, «німецький рай».

Skrypnychenko Yuriy

Kharkiv National University them G.S. Skovoroda

INFORMATION ABOUT OSTARBEITERS FROM BLYZNIUKY DISTRICT
AS AN ORAL SOURCE FOR THE STUDY ON THE TOPIC
“ACTIVITY OF THE NAZI OCCUPATION AUTHORITIES
IN THE FIELD OF HUMAN RESOURCES IN THE KHARKIV REGION IN 1941–1943”

Summary. The study is devoted to memories of local residents about the citizens of the Bliznyuk region, who were forcibly removed from the Nazi occupation authorities to Hitler's Germany on the physically hard work of industrial, agricultural enterprises of the Third District. During the research, the principles of historicism, objectivism, systematic, comparative, retrospective, and other methods of research were used. The scientific novelty of the research is that for the first time: – a number of new archival sources and documents of the period of the German occupation of the Kharkiv region of 1941–1943 were introduced into the scientific circulation; The tactical steps of the Nazi occupation authorities concerning the labor resources of Kharkiv were investigated, the main features of which were revealed and analyzed in detail. In the course of work was improved: the study of the principles of the German occupation policy; The main aspects of the policy of local occupation authorities concerning the civil population of Kharkiv region are considered. Stories about Ostarbeiters from the Bliznyuk oblast are substantially complemented by the study of the history of the Second World, namely, the topic «Activities of the Nazi occupation authorities in the field of labor resources in the Kharkiv region in 1941–1943». After analyzing the main aspects of this topic, the author proposes prospects for further research on this issue. The materials of this study can be used by teachers of higher and secondary schools during preparation for lectures, seminars, credit works on studying the courses «History of Ukraine», «Historical local lore», «Museology» as an additional hand-written material when writing dissertation, master's, diploma papers, abstract works, during conferences, scientific symposiums.

Keywords: Second World War, Third Ridge, occupation regime, labor resources, Ostarbeiter, «German Paradise».

Постановка проблеми. Окупація гітлерівською Німеччиною Близнюківщини тривала з 12 жовтня 1941 по 15 вересня 1943 р. р. Тобто 566 днів територія Близнюківщини перебувала під владою німецько-фашистських загарбників. З самого початку окупації в Близнюківському районі був встановлений гітлерівський антилюдський «новий порядок». По відношенню до місцевого населення окупанти проводили політику примусу і покарання. Для населення була запроваджена обов'язкова трудова повинність. Громадяни у віці від 16 до 50 років (а наприкін-

ці окупації і у віці 8–70 років) зобов'язані були працювати на німецьких окупаційних підприємствах, установах, організаціях. Окрім того, представники німецької влади проводили заходи щодо депортації місцевого населення до Третього району з метою залучення дармової робочої сили оstarбайтерів з окупованих територій на промислові, сільськогосподарські підприємства Великої Німеччини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історії вивчення «Ostarбайтерства в роки Другої світової війни» присвячені як загальноукра-

їнські наукові праці І. Азарха [1], Н. Гандрабурі [2], О. Гончаренко [3], Г. Грінченко [4], А. Мелякова [5], О. Перехреста [6], В. Полуди [7], Н. Мюллера [8], А. Салати [9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Загальноукраїнські та і регіональні історики комплексно не розглядали дану тему. Зокрема недостатньо науковці у свої працях приділяють уваги дослідженню історії «східних робітників» не великих районних міст і сіл. Своїм дослідженням «Відомості про оstarбайтерів з Близнюківщини, як усне джерело теми « Діяльність нацистської окупаційної влади в сфері трудових ресурсів на Харківщини в 1941–1943 рр.» я хочу заповнити цю прогалину.

Формулювання цілей статті. – на основі спогадів місцевих жителів про оstarбайтерів, описати умови депортації, умови праці й повсякденного життя «східних робітників» з Близнюківщини під час їхнього примусового перебування в Третньому райху.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

– на основі спогадів місцевих жителів зробити узагальнюючий аналіз умов депортації громадян Близнюківщини, умов праці і повсякденного життя під час їхнього примусового перебування в німецькій неволі;

– зробити висновок про те, що по-перше – дана тема є малодослідженою і потребує подальших досліджень; по-друге – відомості про оstarбайтерів з Близнюківщини є усним джерелом дослідження теми «Діяльність нацистської окупаційної влади в сфері трудових ресурсів на Харківщини в 1941–1943 рр.».

Виклад основного матеріалу. Політика з набору робочої сили до гітлерівської Німеччини досить активно проводилася представниками нацистської окупаційної влади на території Близнюківщини. У період гітлерівської окупації, з міста і району до Третього райху були депортовані тисячі громадян Близнюківського району. Під час написання даної роботи мною була проведена робота, з метою пошуку оstarбайтерів, які були депортовані представниками німецької окупаційною владою до Третього райху. В результаті проведеної пошукової роботи, мені удалось зібрати свідчення місцевих жителів про деяких громадян Близнюківщини, які були примусово вивезені представниками гітлерівського окупаційного режиму до нацистської Німеччини. Свідчення про «східних робітників» Близнюківщини були зібрані мною влітку 2019 року. Зі слів місцевих жителів були складені розповіді про оstarбайтерів з Близнюківщини [10].

А саме про:

1. Балакшій Марію Леонівну, 15.02.1923 року народження.

У 1942 році, коли нацистська Німеччина захопила всю Україну, серед людей, яких забрали у полон, опинилася і Марія Леонівна. В лютому 1942 р., у віці 17 років, вона була депортована разом з подругою, Сухореброю Олександрою, до Німеччини на роботу. Спочатку працювала у печах, подруга – на фабриці. Через деякий час Марія Леонівна захворіла і була переведена на фабрику з пошиття парасольок.

Майже постійно вона проживала в концтаборі, де годували дуже погано, часом давали лише

воду. Нестерпні умови змушували Марію Леонівну та інших в'язнів красти у бауерів їжу. За цей злочин вона потрапила на місяць до карцеру і перебувала там, поки її не забрав господар.

2. Подій Галину Єпіфанівну, 25.10.1921 року народження.

20 травня 1943 Галину Єпіфанівну забрали до Німеччини на примусові роботи. Транспортування відбувалося у вагонах для тварин. Після прибуття в'язнів купили, а потім виставили на продаж.

Галину Єпіфанівну купили і привезли до власника додому. Прізвище хазяїна було Буйк (65 років), він мав дружину (62 роки) та трьох синів. Перший син служив моряком, другий – пілотом, третій – танкістом, який загинув у Харківській області. Крім українців разом з Галиною Єпіфанівною працювали оstarбайтери з Франції. Щомісяця відбувалися перевірки на предмет того, чи робітників не б'ють, наскільки якісно годують. В господаря було багато худоби: корови, 12 свиней, 3 коня, 18 овець, 30 курей, вулики. На городі вирощували картоплю, брукву тощо. На час роботи видавали калощі. Одного разу Галина Єпіфанівна захворіла і два дні не підводилася з ліжка. За нею доглядала хазяйка, давала краплі на молоці, сама прибирала в будинку та доїла корів. Додому повернулася в 1945 році на Трійцю. Зайшла до оселі о першій годині ночі.

3. Любарець Ганну Якимівну, 08.08.1915 року народження.

В період окупації Харківщини нацистською Німеччиною всю молодь забирали на примусові роботи. До їх числа увійшла і Ганна Якимівна. В Німеччині вона потрапила до хазяїна, який займався закушівлею та продажем вугілля. Його дружина працювала водієм, оскільки той був сліпим. Ганна виконувала роботу домогосподарки: прибирала, прала, лише не готувала їжу, тому що господарю не подобалися її страви. Власники ставилися до неї з повагою. Під час повернення Ганна Якимівна спочатку потрапила до міста Лозової, а потім вже в село Анастасівку.

4. Безп'яту Любов Онисимівну, 21.07.1923 року народження.

У 1943 році, коли Любові Онисимівні було 15 років, у їх село приїхали незнайомі люди. Того, як опинилася в місті Лозовій, вона майже не пам'ятає. Потім їх посадили у вагони, в яких перевозили свиней, і відправили в невідомому напрямку. На вагон виділили по дві банки консервів та хлібині, але, як згадує Любов Онисимівна, в той час їм було не до їжі.

Через деякий час вони потрапили до Харкова і жили там у маетках. Там їм видавали сухий пайок та склянку чаю. Любов зустріла лише два знайомих обличчя: Бабич Ольгу та Тутник Марію. Згодом їх відвезли на медичний огляд, щоб упевнитися, що вони не хворі. Спочатку працювала на конях, возила снопи, потім – дояркою. Господарка допомагала у роботі.

5. Попілиш Віру Микитівну, 18.01.1924 року народження.

У 1942 році Віра Микитівна вирішила сходити з подругою до найближчого бару щоб випити по склянці пива. Біля закладу до них підійшли два поліцаї і забрали дівчат. Згодом посадили

у вагони для худоби і повезли до Німеччини. Після прибуття до концентраційного табору посадили у погріб під їдальню. Наступного дня повели прибирати у вітальні для гостей.

Через тиждень почали возити таборами з кінцевою зупинкою у Равенсбрюку, де вони про були близько місяця. Їсти давали двічі на день: вранці і ввечері. Потім дівчат з Равенсбрюку перевели до Лейпцигського військового гарнізону. На сніданок давали три картоплини і кашу з тертого буряка та висівки, після чого відправляли на завод з виготовлення куль, бомб, гранат.

Через деякий час з причини незграбності одного поліцейя Віра Микитівна отримала поранення в руку. Її відвезли до лікарні, в якій витатували на руці номер – 8718н. Після цього вона була переправлена до концтабору, де нараховувалося людей багатьох національностей: чорношкірі, євреї, білоруси, росіяни та інші.

В той час євреїв не вважали людьми: заводили по 500 чоловік у залізні блоки, напускали чадного газу, від чого вони швидко гинули. Потім тіла спалювали, неначе мотлох, і попелом удобрювали землю. Після цього Віру відвели до бункеру, де вона просиділа тиждень. Їсти давали через день. Коли розпочався наступ радянської армії, Віра Микитівна була переправлена вглиб Німеччини на завод Штокзерой, де вироблялися металеві планочки незрозумілого для неї призначення. Після цього її перевезли до Чехословаччини, до міста Теплице, де вона займалася копанням окопів та перемеленням хліба...

6. Козельську Ольгу Данилівну, 06.02.1920 року народження.

Ольга Данилівна народилася в багатодітній родині в с. Єлизаветівці Надеждинської сільради. Після закінчення семи класів школи вона була змушена працювати на будівництві оборонних споруд, оскільки на територію Харківщини прийшли німецькі окупанти.

У грудні 1942 року з Надеждинської сільради на потреби Третього райху були вивезені 14 юнаків та дівчат. Серед них опинилася Ольга Данилівна. Після прибуття дівчина спочатку працювала на текстильній фабриці в місті Бреслау. Одного разу, затримавшись у вихідний день вище зазначеного часу, Ольгу затримала поліція та протримала у в'язниці два тижні, звідки перевела до табору Аушвіц, де їй було витатуювано номер – 49783. Там дівчині довелося на власні

очі побачити, як цілими ешелонами в крематорії спалювали людей, переважно євреїв та мешканців Радянського Союзу. Нелюдські умови та виснажливу працю в цьому вона мала терпіти цілий рік.

Через деякий час з'явилися «покупці» з Австрії і відібрали 450 чоловік для відправлення на завод, де виготовляли порох. Після того, як стало відомо, що наближається кінець війни, усіх працюючих перевели до табору смерті Маутхаузен. Із полону Ольга Данилівна була звільнена американськими військами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку.

Аналіз свідчень місцевих жителів дає можливість зробити наступні висновки: по перше – свідчення місцевих жителів досить такі уривчасті. Причина – місцеві жителі (із-за плинності часу) не досить гарно пригадують історії про остарбайтерів, які були депортовані в 1941–1943 рр., до гітлерівської Німеччини. Багато із свідків або померли, або виїхали з Близнюківського району. Тому розповіді про остарбайтерів досить короткі. У деяких випадках розповіді незакінчені із-за того, що свідки не в змозі пригадати ті події; по-друге – у розповідях про остарбайтерів червеною лінією простежується думка про примусову депортацію жителів Близнюківщини до нацистської Німеччини; по-третє – із розповідей місцевих жителів ми дізнаємося про важкі умови транспортування депортованих до Третього райху; про їхні антилюдські умови праці, повсякденного життя остарбайтерів під час їхнього примусового перебування в німецькій неволі.

Незважаючи на неповні відомості, розповіді місцевих жителів є суттєвим джерелом для науковців у вивченні історії остарбайтерів не тільки з Близнюківщини, не тільки з Харківщини, а і в цілому з України. Саме такі розповіді дають можливість закрити численні пробли в вивченні історії Другої світової війни – самої найтрагічної воєнної події в історії людства, а саме у вивченні теми «Діяльність нацистської окупаційної влади в сфері трудових ресурсів на Харківщині в 1941–1943 рр.». Перспектива подальшого дослідження вбачаю в більш широкому залученні документів вітчизняних і закордонних архівів, неопублікованих матеріалів фондів краєзнавчих музеїв, бібліотек, спогадів колишніх примусових робітників, їх родичів.

Список літератури:

1. Азарх І. Деякі аспекти побутування сільського населення на окупованій німцями території. *Сторінки воєнної історії України* : зб. наук. статей / НАН України. Інститут історії України. Київ, 2012. Вип. 15. С. 51–60.
2. Гандрабура Н.Я. Село генеральної округи «Дніпропетровськ» (1941–1944 рр.): визиск, виснаження та наслідки.: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Миколаїв. національний університет ім. В.О. Сухомлинського. Миколаїв, 2017. 263 с.
3. Гончаренко О.М., Куницький М.П., Лисенко О.С. Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941–1944 рр. НАН України. Ін-т історії України. Київ, 2014. 151 с.
4. Грінченко Г.Г. Українські остарбайтери в системі примусової праці Третього райху: проблеми історичної пам'яті.: дис. ... д-ра наук: 07.00.06 / ВІЗ: Інститут історії України. Київ, 2011. 449 с.
5. Меляков А.В. Масові джерела з історії депортації цивільного населення Харківщини до Німеччини в період 1941–1943 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2002. 205 с.
6. Перехрест О.Г. Українське село в 1941–1945 рр: економічне та соціальне становище : монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. 668 с.
7. Полуда В.А. Становище військовополонених у нацистських таборах на території рейхскомісаріату «Україна» та в зоні німецької військової адміністрації (1941–1944 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / НДІ українознавства. Київ, 2017. 241 с.

8. Мюллер Н. Вермахт и оккупация (1941–1944) [Текст] / Норберт Мюллер. Москва, 1974. 386 с.
9. Салата А.А. Формирование немецкого информационного пространства в рейхскомиссариате «Украина» и в зоне военной администрации (июнь 1941–1944 гг.) : монография. Донецк : Норд-Пресс, 2010. 361 с.
10. Спогади місцевих жителів про оstarбайтерів з Близнюківщини. Матеріали зібрані влітку 2019 р. / Особистий фонд документів і матеріалів Скрипниченко Ю.Ф. Харків. 2019.

References:

1. Azarkh I. (2012). Deiaki aspekty pobutuvannia silskoho naselennia na okupovanii nimtsiamy terytorii [Some aspects of population's life in the territory occupied by the Germans]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*, 15, 51–60. (in Ukrainian)
2. Handrabura N.Ya. (2017). Selo heneralnoi okruhy «Dnipropetrovsk» (1941–1944 rr.): vyzyshk, vysnazhennia ta naslidky. [Village of the general district «Dnipropetrovsk» (1941–1944): visit, exhaustion and consequences]: (Candidate's thesis). Mykolaiv. (in Ukrainian)
3. Honcharenko O.M., Kunytskyi M.P., Lysenko O.Ie. (2014). Systema orhaniv mistsevoho upravlinnia na terytorii raikhskomisariatu «Ukraina» ta «viiskovoi zony» 1941–1944 rr. [The system of local government bodies on the territory of the regional assembly «Ukraine» and «military zone». 1941–1944]. National Academy of Sciences of Ukraine. Ukrainian Institute of History, 151. (in Ukrainian)
4. Hrinchenko H.H. (2011). Ukrainski ostarbaytery v systemi prymusovoi pratsi Tretoho raikhu: problemy istorychnoi pamiaty [Ukrainian Ostarbayteri in the systems of the Primus Concerns of the Third Reich: Historical Memories.] : Dys... d-ra nauk: (Candidate' thesis). Kyiv. (in Ukrainian)
5. Meliakov Anton Volodymyrovych. (2002). Masovi dzherela z istorii deportatsii tsyvilnoho naselennia Kharkivshchyny do Nimechchyny v period 1941–1943 rr. [Massive sources on the history of the deportation of the civilian population of the Kharkiv region to Germany in the period 1941–1943]. (Candidate's thesis). Kharkiv. (in Ukrainian)
6. Perekhrest O.H. (2011). Ukrainske selo v 1941–1945 rr: ekonomichne ta sotsialne stanovyshche. [Ukrainian village in 1941–1945: economic and social situation.] National Academy of Sciences of Ukraine. Ukrainian Institute of History. 668. (in Ukrainian)
7. Poluda V.A. (2017). Stanovyshche viiskovopolonenykh u natsystskykh taborakh na terytorii reikhskomisariatu «Ukraina» ta v zoni nimetskoi viiskovoi administratsii (1941–1944 rr.). [The status of prisoners of war in Nazi camps on the territory of the Reichscommissariat «Ukraine» and in the zone of the German military administration (1941–1944)]: (Candidate's thesis). Kyiv. (in Ukrainian)
8. Miuller N. (1974). Vermakht i okkupatsyia (1941–1944). Moscow. (in Russian)
9. Salata A.A. (2010). Formyrovanye nemetskoho informatsyonnoho prostranstva v reikhskomysaryate «Ukraina» y v zone voennoi admynystratsyy (yiun 1941–1944 hh.). Donetsk: Nord-Press. (in Russian)
10. Memoirs of local residents about Ostarbeiter from the Bliznyuk region. Materials collected in the summer of 2019 / Personal fund of documents and materials Skrypnychenko Yu.F. Kharkiv. (in Russian)